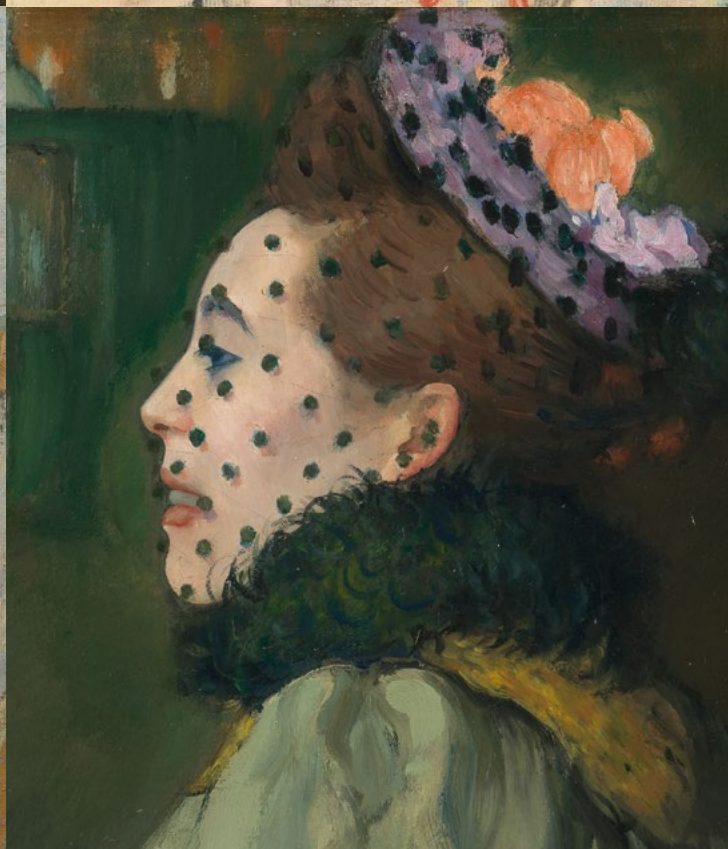
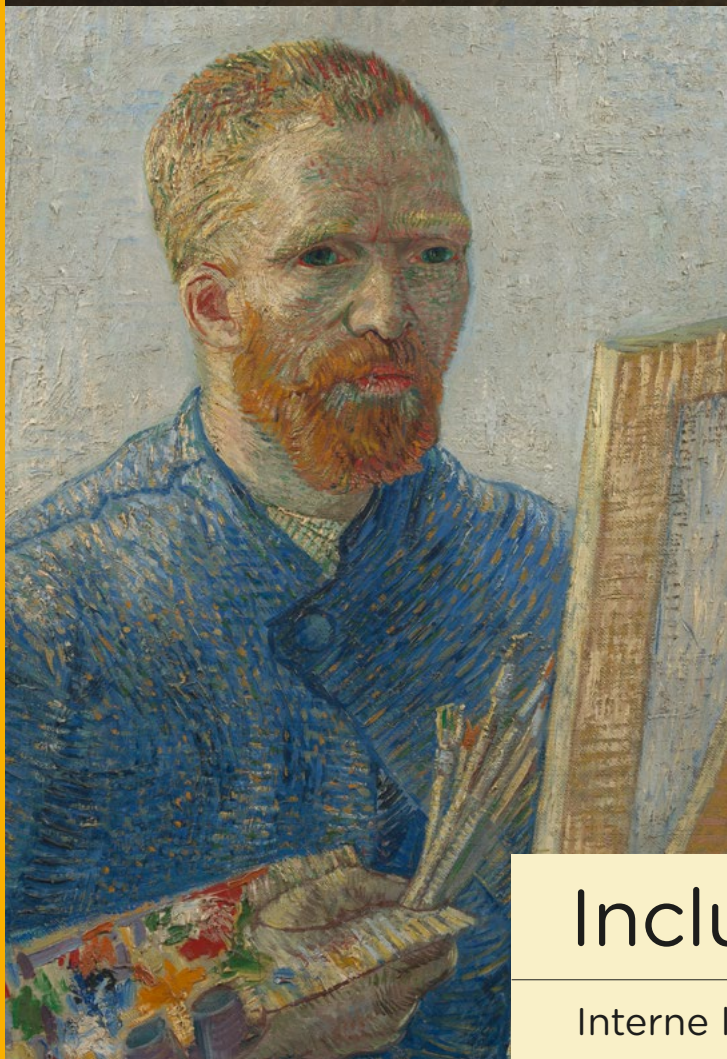

Van
Gogh
Museum
Amsterdam

Inclusieve schrijfwijzer

Interne leidraad

Inhoud

Woord vooraf	1
Algemene schrijftips	3
Boerenleven	5
Kolonialisme	10
Gender	19
Mentale gezondheid	26
Verantwoording	32
Verder lezen	32

Vincent van Gogh, *Kop van een vrouw (Gordina de Groot)*, 1885;

Paul Gauguin, *Studie van een Martinikaanse vrouw*, 1887;

Vincent van Gogh, *Zelfportret als schilder*, 1887-1888;

Louis Anquetin, *Vrouw op de Champs-Élysées bij nacht*, 1890-1891.

Alle werken zijn afkomstig uit de collectie van het Van Gogh Museum.

Woord vooraf

Het Van Gogh Museum wil graag inclusief zijn en met een breed publiek communiceren. Of het nu gaat om een zaaltekst, catalogus, affiche, nieuwsbrief of post op Facebook: het is belangrijk je te realiseren hoeveel interpretaties van een tekst mogelijk zijn als je er met andere ogen naar kijkt. Vaak ben je je helemaal niet bewust van de gevoeligheid van bepaalde woorden of onderwerpen.

De tentoonstelling *Gauguin & Laval op Martinique* (2018-2019) is een concrete aanleiding geweest om bewuster om te gaan met woordkeuze en de uitleg van een verhaal, in dit geval het koloniale slavernijverleden dat achter het geschilderde 'kunstenaarsparadijs' school. Deze en andere ervaringen leerden dat onze museumcollectie met 19de-eeuwse werken van Vincent van Gogh en tijdgenoten misschien toch problematischer was dan gedacht.

Er werd een werkgroep opgezet om dit verder te onderzoeken en een interne, inclusieve schrijfwijzer voor het Van Gogh Museum te ontwikkelen. Na een uitgebreide inventarisatie van teksten over de collectie viel een aantal onderwerpen aan te wijzen waarvan het goed is de gevoeligheden of discussies te kennen en waarbij we soms bewust keuzes moeten maken. Deze thema's zijn voortgekomen uit specifiek onze museumcollectie. Sommige onderwerpen liggen heel dichtbij Van Gogh en worden meer vanuit die context behandeld, andere onderwerpen zijn momenteel onderdeel van een brede maatschappelijke discussie.

- Boerenleven
- Kolonialisme
- Gender
- Mentale gezondheid

De werkgroep heeft over de thema's, bijbehorende termen en mogelijke interpretaties gesproken - met elkaar en met andere collega's tijdens interne sessies - en over alternatieven nagedacht. Bij het samenstellen van de schrijfwijzer hebben we advies gevraagd aan externe experts en bestaande relevante schrijfwijzers geraadpleegd. Het resultaat is niet een volledige lijst met goede of foute woorden om uit je hoofd te leren, maar het benoemt wel veel van de mogelijke pijnpunten.

Met de schrijfwijzer willen we vooral een praktische leidraad bieden, vergelijkbaar met een 'detector': kwetsende of denigrerende woorden en stereotyperingen vallen je pas op als je je van gevoeligheden bewust bent. Maar net zo vaak gaat het om het bieden van de juiste context. In Van Goghs tijd werd er in het algemeen anders gedacht over rangen en standen, vrouwen, kolonialisme en mentale gezondheid, en dat willen we de lezer meegeven.

'Ik weet de toekomst niet Theo – maar – ik ken wel de eeuwige wet dat alles verandert.'

Vincent van Gogh aan zijn broer Theo, ca. dinsdag 14 juli 1885

Taal is voortdurend in beweging en deze schrijfwijzer weerspiegelt opvattingen van dit moment – en zal dus ook weer veranderen. Blijf nieuwsgierig en stel vragen. Wanneer je twijfelt over een tekst kun je bij de werkgroep terecht, of bij verschillende organisaties en belangengroepen. Zie ook de lijst met betrokken organisaties bij de verantwoording achter in de schrijfwijzer.

De werkgroep: Ann Blokland (educator), Ceri-Anne van de Geer (collectieregistrator), Bregje Gerritse (onderzoeker), Joost van der Hoeven (onderzoeker), Suzanne Krom (redacteur), Monique den Ouden (redacteur) en Harma van Uffelen (educator).

Algemene schrijftips

Deze schrijfwijzer bevat voorlopig vier thema's – boerenleven, kolonialisme, gender en mentale gezondheid – met elk hun specifieke terminologieën, maar we beginnen met algemene schrijftips voor inclusief schrijven. Hiervoor hebben we dankbaar gebruikgemaakt van bestaande publicaties. Zie ook de lijst met inspirerende voorbeelden aan het eind van dit hoofdstuk.

Toegankelijk

- Gebruik bij voorkeur Nederlandse termen in plaats van Engelse of Franse leenwoorden.
- Vermijd vakjargon. Wat voor een kunsthistoricus voor zich spreekt, kan voor een andere lezer ontoegankelijk zijn. Denk aan iets als 'dynamische lijnvoering' of 'kleurrijke beeldtaal'.
- Maak van bijvoeglijke naamwoorden geen zelfstandige naamwoorden om iemand te beschrijven. Schrijf niet 'gehandicapt', maar 'mensen met een beperking'. Stel altijd de persoon of het individu voorop: iemand is niet depressief, maar heeft depressieve gevoelens.
- Let op stereotyperingen en het plakken van etiketten op groepen mensen. Als iets niet in lijn is met een bepaald stereotype hebben we bovendien de neiging dat expliciet te benoemen, zoals 'werkende moeder'.
- Wees je bewust van formuleringen met de persoonsvorm 'wij'. 'Hier zien we...'; 'We luisteren naar...'. Wie zijn wij? Het is de vraag welke lezer zich hierdoor aangesproken voelt. Gebruik liever: 'Hier is ... te zien', of vraag: 'Hoor je ...?'

Meerstemmig

- Integreer als dat kan meerdere perspectieven ('stemmen') of discussies in je verhaal, of kies voor een persoonlijk verhaal van een ervaringsdeskundige om misverstanden of simplistische uitleg te voorkomen.
- Houd er rekening mee dat de (kunst)geschiedenis van oudsher Europees ('westers' of 'wit') en masculien gericht is. Kijk daarnaast of er andere relevante disciplines betrokken kunnen worden (bijvoorbeeld vanuit cultuurhistorisch of sociologisch perspectief).
- De neiging om kunst alleen in de tijd te plaatsen waarin het gemaakt is, beperkt soms de mogelijkheid om in dialoog te gaan over de veranderende waarden of betekenissen van dingen; benoem het verschil en/of trek een parallel met de huidige tijd.

Genderneutraal

- Vermijd het gebruik van aanspreekvormen die gender expliciet definiëren zoals: ‘Hé jongens’, ‘Beste dames en heren’ of ‘Dag meiden’. Alternatieven zijn: vrienden, bezoekers, genodigden, gasten, collega’s, lezers en iedereen. Dus: ‘Beste lezers/bezoekers’, ‘Welkom allemaal’.
- Maak ook adressering en aanhef genderneutraal door gebruik van alleen voorletters of voornaam, eventueel tussenvoegsel en achternaam, zonder de heer/mevrouw.
- Gebruik ‘collega gezocht (x/v/m)’ in vacatures in plaats van ‘collega gezocht (m/v)’. De toevoeging (x/v/m) werkt stimulerend voor een bredere groep mensen om zich aangesproken te voelen door de vacature, ook als dat van oudsher een genderspecifieke baan is, zoals bijvoorbeeld beveiliging.
- Gaat het om een persoon die zich identificeert als non-binair, gebruik dan ‘die/diens’ of ‘hen/hun’. Bijvoorbeeld: ‘Die gaat iets vertellen’ in plaats van ‘Hij/zij gaat iets vertellen’. Idealiter vraag je iemand zelf wat de voorkeur heeft. Als je er even niet uit komt, kun je ook iemands naam gebruiken in plaats van het voornaamwoord.

Inspirerende voorbeelden

- [Wayne Modest et al. \(ed.\), *Woorden doen ertoe. Een incomplete gids voor woordkeuze binnen de culturele sector*, Nationaal Museum van Wereldculturen, 2018.](#)
- [Women Inc., *De Incomplete Stijlgids van WOMEN Inc.*, 2019.](#)
- [Marie Baarspul, *Handreiking Inclusiever schrijven*, 2020.](#)
- [Mounir Samuel, *Handreiking waarden voor een nieuwe taal. Code Diversiteit & Inclusie*, 2021.](#)

Boerenleven

Context voor het Van Gogh Museum

Van Gogh voelde zich zijn hele leven aangetrokken tot het leven op het platteland; hij was er opgegroeid en verlangde er na perioden in de stad altijd naar terug. Hij schreef in zijn brieven uitgebreid over het boerenleven in Nuenen, waar hij van december 1883 tot eind 1885 woonde en werkte.

Van Gogh bewonderde het boerenleven omdat het de connectie met de natuur niet was verloren – in tegenstelling tot het moderne geïndustrialiseerde leven in de stad. Hij noemde het ‘een gansch andere manier van leven dan die van ons – beschaafde mensen’. En voor hem betekende dat een betere manier van leven. Hoewel hij dus een positief beeld had van het ‘onbeschaafde’ boerenbestaan, is zijn blik typisch 19de-eeuws: gekleurd door de toen heersende ideeën over sociale machtsverhoudingen (maatschappelijke klassen), racisme en discriminatie. Bovendien is het een blik van een geprivilegieerde domineeszoon die zelf nooit op het land had gewerkt. Er zijn in onze collectie uiteraard meer kunstenaars te vinden die zich actief richtten op het boerenleven, zoals de schilders die werkten in het Franse Barbizon of de leden van de Haagse School, maar in deze schrijfwijzer nemen we hoofdzakelijk Van Gogh als voorbeeld.

Een andere kwestie waar we nu heel anders tegenaan kijken, is die van de fysionomie of gelaatskunde. Deze leer stelde dat aan het uiterlijk van een mens zijn persoonlijkheid is af te lezen. Ook werden mensen op basis van gezichtskenmerken ingedeeld in typen. Van Gogh las er al in 1880 over, toen hij aan het begin van zijn schilderscarrière stond. Hij bestudeerde de leer intensief en was daarin geen uitzondering; ook zijn grote voorbeeld Jean-François Millet verdiepte zich hierin. Tegenwoordig wordt de fysionomie niet langer als wetenschap gezien en is het discriminerend, racistisch en beledigend om uiterlijke kenmerken van iemand te verbinden aan diens persoonlijkheid. Dit maakt dat bepaalde beschrijvingen van Van Gogh van boeren en het boerenleven, maar ook de manier waarop hij boeren weergaf in zijn werk, uitleg nodig hebben.

Voorbeelden uit de praktijk

Vincent van Gogh,
Zaaier, 1882,
P. en N. de Boer
Stichting, Amsterdam

Vincent van Gogh,
Boerderij met turfhopen, 1883
Van Gogh Museum, Amsterdam
(Vincent van Gogh Stichting)

‘Dit is een soort van hanetype, een geschoren gezicht, tamelijk scherpen neus & kin, het oog klein, mond ingevallen. Lange beenen met laarzen. Dan een tweede zaaier (...) Dit is een heel ander type, met ringbaard, breede schoften, iets gedrongens, iets van een os in dit opzigt dat zijn heele tournure naar ’t landwerk staat. Als ge wilt meer het type van een Esquimaux [Eskimo], dikke lippen, breeden neus.’

Vincent van Gogh aan zijn broer Theo, tussen maandag 4 en zaterdag 9 december 1882

Bij het gebruik van dergelijke briefcitaten is het goed om altijd duidelijk de context van de 19de eeuw, het gedachtegoed van de fysionomie en Van Goghs bedoelingen te vermelden. Het is belangrijk te benoemen waarom we dergelijke beschrijvingen nu als stereotyperend of kwetsend beschouwen.

Een voorbeeld van een oude labeltekst:

‘Na bijna twee jaar wonen en werken in Den Haag vertrok Van Gogh in september 1883 naar het ongerepte Drenthe. Hij was geboeid door de heide, het veen en de primitieve woningen van de arbeiders. In een brief aan zijn broer Theo beschreef hij dit schilderij, waarin hutten voor veenarbeiders zijn weergegeven: ‘met een teer groen korenveldje op de voorgrond & verwelkte grassen achter ’t huisje & hopen turf.’

Van Gogh gebruikte soms termen als ‘primitief’ en ‘hut’ als hij schreef over het boerenleven, en deze citaten zijn in teksten natuurlijk goed te gebruiken. Als je zelf deze woorden in een tekst overneemt kunnen ze echter denigrerend klinken. Kies daarom bij voorkeur voor neutralere termen als ‘woning’ of ‘boerderij’. Gebruik het woord ‘primitief’ alleen in een historische of beschrijvende context en plaats het tussen aanhalingstekens.

Termen

– Boer / boers / boerentype

Achtergrond: het woord 'boer' verwijst strikt genomen naar het beroep van iemand die werkt in de land- of tuinbouw of veeteelt. In de 19de eeuw stond de boerenstand laag op de maatschappelijke ladder. Mensen die een klein stukje grond pachtten waren qua machtsverhouding ondergeschikt aan de landeigenaar. Het woord 'boer' wordt ook wel algemener gebruikt voor iemand van het platteland of bewust beledigend voor iemand zonder manieren, een lompe of onbehouwen persoon. Ook in samenstellingen betekent 'boeren-' vaak 'ruw' of 'grof', bijvoorbeeld boerengroentesoep en boerenbedrog.

Suggestie: weeg het gebruik van dergelijke beschrijvingen goed af. In plaats van 'ze waren boers' zou je specifiekere kunnen zijn over de bedoelde betekenis. Bijvoorbeeld: 'mensen die op het land werkten', 'in dienst waren van een boerenbedrijf' of juist 'Van Gogh wilde de mensen "ongecultiveerd" afbeelden'. Geef daarbij duidelijk de context aan.

– Vergelijkingen met dieren: varkenskop, hanenkop, of 'een kop [...] met iets als een koe die loeit'

Achtergrond: Van Gogh vergeleek het uiterlijk van mensen soms met dieren, zo vergeleek hij een zaaier met een haan. Van Gogh had in de biografie van de kunstenaar Jean-François Millet gelezen dat die probeerde om de landarbeiders 'een uitdrukking te geven die lijkt toe te geven dat de mens niet altijd buitengewoon ver boven het dier staat'. Van Gogh was tevens bekend met de fysionomie zoals in het voorbeeld eerder beschreven. Ook in die leer wordt uitgebreid ingegaan op de vergelijking van menselijke gezichten met die van dieren.

Suggestie: bij het gebruik van dergelijke citaten is context en uitleg nodig over de achtergrond van Van Goghs ideeën over de vergelijkingen tussen mens en dier.

– Hut / boerenhut

Achtergrond: Van Gogh zelf gebruikte de omschrijving 'de hut' (la chaumière) voor onder meer de woning van 'de aardappeleters'. Van Dale omschrijft 'hut' als 'kleine, provisorische, primitieve woning'. In *Woorden doen ertoe* staat over de term 'hut': 'Deze woordkeuze plaatst de woningen in een andere tijd en bestempelt ze als simpel en kinderlijk. Waarom noemen we de woningen van sommige mensen hutten en andere niet?'. Er lijkt een (negatief) waardeoordeel in te zitten.

Suggestie: gebruik liever 'woning' of 'huis', eventueel met de toevoeging van beschrijvende kenmerken als 'klein' of 'donker'. Geef bij het gebruik van de term 'hut' aan dat dit Van Goghs benaming is.

– Knokig / grof / ruw / lelijk

Achtergrond: in een oude labeltekst van *Kop van een vrouw* (1884-1885) is het volgende te lezen: 'In Nuenen maakte Van Gogh een reeks studies van de plaatselijke boerenbevolking. Hij was altijd op zoek naar de meest markante koppen en benadrukte nog eens de uitgesproken onderdelen van hun gezichten - in deze tekening de scherpe jukbeenderen en knobbelige kin.'

Op deze manier wilde hij zijn ideeën over het karakter van de boeren verbeelden: ze waren ruw en ongecultiveerd, maar juist daardoor nauw verbonden met de natuur.

Suggestie: weeg het gebruik van dergelijke beschrijvingen goed af. In plaats van ‘ze waren ruw en ongecultiveerd’ zou je kunnen zeggen: ‘Van Gogh wilde de boeren “ruw en ongecultiveerd” afbeelden’ en geef duidelijk de context aan waarin Van Gogh dat wilde doen, bijvoorbeeld als symbool voor hun verbondenheid met de natuur waar hij ze om bewonderde.

— Kop

Achtergrond: Van Gogh noemde zijn studies van hoofden van boeren ‘koppenstudies’, in de 19de eeuw een gangbare academische term voor dergelijke schilderijen en tegenwoordig wordt deze technische term nog steeds weleens op kunstacademies gebruikt. In de gewone spreektaal kan het woord een beledigende connotatie hebben en de titels op zaal worden soms door mensen verkeerd begrepen.

Suggestie: de titels met ‘kop’ behoeven uitleg, of zijn aan vervanging toe. In een tekst kan worden uitgelegd dat de term ‘kop’ van Van Gogh zelf afkomstig is en in de 19de eeuw een gangbare aanduiding was. Daarnaast kan de term tussen aanhalingstekens worden geplaatst. In het Engels vormt de term geen probleem: ‘kop’ wordt vertaald als ‘head’, het Nederlandse ‘hoofd’. In lijn hiermee valt te overwegen titels als *Kop van een vrouw* te wijzigen in *Hoofd van een vrouw*. Ook voor andere werken gebruiken we niet standaard Van Goghs titels. In sommige gevallen wordt de oorspronkelijke titel tussen haakjes of aanhalingstekens vermeld achter de later toegekende titel. Denk aan: *Het Gele Huis (De straat)* (1888). Daarnaast zijn veel titels met ‘kop’ niet door Van Gogh zelf gekozen, hij duidde alleen de reeks aan als ‘koppenstudies’.

Advies: de organisatie kan opnieuw naar deze titels kijken en ze heroverwegen.

— Primitief / eenvoudig / simpel / onbeschaafd / ongecultiveerd / ongeciviliseerd

Achtergrond: de term ‘primitief’ werd lange tijd gebruikt om culturen aan te duiden die beschouwd werden als simpel, onbeschaafd en niet van deze tijd. Van Gogh beschrijft boeren vaak als primitief en eenvoudig. Het zijn deze eigenschappen die hij in hen bewondert. Nu beschouwen we deze termen als stereotyperend en denigrerend; ze impliceren een machtsrelatie en hebben een uitsluitend, neerbuigend effect.

Suggestie: de term ‘primitief’ (en vergelijkbare varianten) kan gebruikt worden in een historische of beschrijvende context. Gebruik in dat geval aanhalingstekens. Bijvoorbeeld: ‘Van Gogh beschouwde de boeren als “primitief”.’

Zie ook de termen bij het hoofdstuk over kolonialisme.

– Primitivisme

Suggestie: de term 'primitivisme' kan gebruikt worden in een historische of beschrijvende context. Gebruik in dit geval aanhalingstekens.

Zie ook de termen bij het hoofdstuk over kolonialisme.

– Volks / onzuiver (vs zuiver) / onbedorven (vs bedorven) / onwetend / onopgeleid

Achtergrond: net als 'primitief' beschouwen we deze termen als stereotyperend en denigrerend; ze impliceren een machtsrelatie en hebben een uitsluitend, neerbuigend effect.

Suggestie: gebruik deze termen alleen in historische of beschrijvende context en maak gebruik van aanhalingstekens. Zie ook de term 'primitief' in deze termenlijst.

Kolonialisme

Er is in de museale wereld steeds meer aandacht voor termen en begrippen die uit het Europese koloniale verleden stammen. Het publieke debat rondom onder andere de beweging Decolonize the Museum heeft gezorgd voor een groter bewustzijn dat veel musea direct of indirect zijn verbonden met het kolonialisme. Een centrale vraag voor musea is daarom: hoe ga je om met de erfenissen uit het koloniale verleden en hoe vertel je er verhalen over waarin iedereen zich kan vinden?

Taal is daar een belangrijk onderdeel van. Zo kent de Nederlandse taal veel woorden met een koloniale en racistische grondslag die voor veel mensen beledigend en discriminerend zijn. Het onderdrukken van mensen van kleur gebeurde in het koloniale systeem niet alleen met geweld, maar ook door middel van taal. Denk aan het vervangen van iemands werkelijke naam door een Europese naam en het gebruik van bijnamen en scheldnamen. Het is goed je bij het schrijven van teksten bewust te zijn van omstreden, mogelijk kwetsende termen en uitdrukkingen. Realiseer je daarbij ook dat je observeert en redeneert vanuit je eigen perspectief en bezoekers een andere ervaring of visie kunnen hebben.

Context voor het Van Gogh Museum

Op het eerste gezicht lijkt de collectie van het Van Gogh Museum misschien weinig raakvlakken met het koloniale verleden te hebben; zo zijn er bijvoorbeeld geen historische objecten die verwijzen naar slavernij. Aan de andere kant zijn de kunstwerken uit onze collectie allemaal afkomstig uit een tijd dat het Europese imperialisme op een hoogtepunt was en er een koloniale wereldorde bestond. We waren ons hiervan bewust, maar bij de voorbereidingen voor de tentoonstelling *Gauguin & Laval op Martinique* (2018-2019) zijn we hier actief mee aan de slag gegaan. Sinds die tijd is er veel gesproken en nagedacht over hoe het kolonialisme sporen heeft nagelaten in onze collectie, in onderzoek en in de kunstgeschiedenis van de 19de eeuw in het algemeen, en over hoe als museum daarmee om te gaan. Dat proces en de discussies erover zijn nog steeds gaande.

De context waarin je een term gebruikt is vaak bepalend voor de betekenis. Als je het bijvoorbeeld hebt over 'de ontdekking van Martinique' klinkt dat onschuldig, maar in feite impliceer je dat dit gebied niet bestond voordat Europeanen er kennis van namen. Je ontkent daarmee het bestaan en de geschiedenis van mensen afkomstig uit het gebied. Sterker nog, door zo'n ontkenning vlak je een deel van het verleden uit. Wel is het zo dat problematische termen soms gebruikt kunnen worden in een beschrijvende of historische context. Gebruik dan altijd aanhalingstekens, bijvoorbeeld: 'In de 19de eeuw werden zij "inboorlingen" genoemd.' Het is echter aan te raden dit zo veel mogelijk te vermijden. Als het niet anders kan, probeer in die gevallen aan te geven waarom het woord tussen aanhalingstekens staat of wat er problematisch aan is.

Voorbeelden uit de praktijk

Paul Gauguin, *Cleopatra pot*, 1887-1888
Van Gogh Museum, Amsterdam
(Vincent van Gogh Stichting)

Paul Gauguin, *Studie van een Martinikaanse vrouw*, 1887, Van Gogh Museum, Amsterdam
(Vincent van Gogh Stichting)

‘Gauguin beeldde op deze aardewerken pot de Egyptische koningin Cleopatra af als een femme fatale, naakt en uitdagend. Deze brutale houding was in die tijd aanstootgevend, helemaal met de wroetende varkens aan de achterkant, die verwijzen naar haar aardse lichamelijkeheid. Cleopatra was een klassiek onderwerp, maar Gauguin zet haar in primitieve stijl neer, als een inheemse vrouw van Martinique. Hij schonk de pot aan Theo, wetende dat het primitieve karakter zowel hem als Vincent zou aanspreken.’

In deze oude labeltekst wordt de historische context onvoldoende toegelicht. Het perspectief van de kunstenaar wordt overgenomen en naar het heden gehaald, onder andere door de vrouw als ‘inheems’ te beschrijven en dit te linken aan het ‘primitieve’ karakter. De typering van de vrouw als een naakte, uitdagende ‘femme fatale’ gaat mee met een heteroseksuele mannelijke blik (*‘male gaze’*). Dat in de 19de eeuw juist vrouwen van kleur op deze manier werden geobjectificeerd wordt in de tekst niet duidelijk gemaakt. Zie voor ‘male gaze’ en ‘femme fatale’ het hoofdstuk over gender.

Net als labelteksten geven beschrijvende titels soms een tijdsbeeld weer. De tekening van Paul Gauguin werd in 1962 in het inventarisboek ingeschreven als *De n-in*. In 1993 staat het werk in *Van Gogh Museum: schilderijen en pastels* vermeld als *Kop van een n-meisje*. Dat is vervolgens *Kop van vrouw uit Martinique* geworden. Naar aanleiding van de tentoonstelling *Gauguin & Laval op Martinique* (2018-2019) werd de titel aangepast naar het huidige *Studie van een Martinikaanse vrouw*. De verschillende titels waaronder het werk door de jaren heen bekend heeft gestaan, blijven bewaard in het collectieregistratiesysteem.

Tips voor taalgebruik

- Vraag je af of het benoemen van huidskleur of afkomst relevant is voor je verhaal. Geef je dezelfde informatie en beschrijvingen wanneer je over personen met verschillende huidskleuren schrijft? Bijvoorbeeld: ‘een vrouw met oosterse trekken’. Wat zijn dat precies? Zou je ook ‘westerse trekken’ zeggen?
- Let op het perspectief waaruit je schrijft en aannames over de lezer. Bijvoorbeeld: ‘mensen met een andere huidskleur’, anders dan wie?
- Wees specifiek waar dat kan. Bijvoorbeeld: ‘Martinikaanse vrouw’ in plaats van ‘zwarte vrouw’, ‘Java’ of ‘Vietnam’ in plaats van ‘het Verre Oosten’. Ook Afrika wordt vaak als geheel genoemd (‘Afrikaanse kunst’), terwijl het een enorm divers continent is. Let op beschrijvingen met een ontkenning erin (niet-westers, niet-wit, niet-Europees), die zijn vaak generaliserend.
- Wees ook specifiek wanneer het gaat om historische plaatsaanduidingen. Schrijf bijvoorbeeld altijd ‘voormalig Nederlands-Indië’ voluit, dat verwijst namelijk naar een bepaalde historische periode. Gebruik in een hedendaagse context altijd de huidige plaatsaanduidingen. Houd daarbij de moderne spelling aan en niet de oude koloniale spelling (bijvoorbeeld ‘Jakarta’ in plaats van ‘Djakarta’, ‘Bandung’ in plaats van ‘Bandoeng’).
- Gebruik termen die mensen zelf gebruiken en respectvol vinden. Probeer de wereld vanuit meerdere perspectieven te bekijken, niet alleen die van jezelf of het museum.
- Bevat een citaat racistische of koloniale woorden of opvattingen? Zorg dat het duidelijk is wiens woorden je citeert. Zet citaten altijd tussen aanhalingstekens en vermeld de (kunst)historische context als daar ruimte voor is. Bij zeer expliciete of aanstootgevende inhoud kun je overwegen een waarschuwing toe te voegen of te parafaseren.
- Durf ook pijnpunten of moeilijke kwesties te benoemen, maar doe dat zorgvuldig en met empathie. Informeer je over verschillende perspectieven en vraag bij twijfel advies. Als er tijd en ruimte is, laat je teksten dan eens lezen door een diverse groep (niet alleen afkomstig uit bijvoorbeeld het gebied waarover je schrijft, maar ook divers in leeftijd, opleiding, gender etc.).

Termen

Van grote waarde voor de lijst met termen binnen dit thema is de publicatie *Woorden doen ertoe*, de woordenlijst die het Nationaal Museum van Wereldculturen in 2018 publiceerde. Aangezien dit nog steeds het volledigste en genuanceerdste document is over de omgang met beladen termen binnen het museale veld, hebben wij veel termen en adviezen, soms letterlijk, overgenomen uit deze publicatie. Daarnaast zijn er enkele aanvullingen gedaan en zijn sommige teksten naar de collectie van het Van Gogh Museum toegeschreven. *Woorden doen ertoe* is niet alleen een zeer bruikbaar naslagwerk voor specifieke woorden, ook de contextuele essays in de publicatie nodigen uit tot reflectie op onze museumpraktijk.

– Beschaafd (vs onbeschaafd)

Achtergrond: de termen ‘beschaafd’ en ‘onbeschaafd’ impliceren dat de Europese cultuur de norm is en kwalificeren anderen op basis van de mate waarin zij die cultuur hebben overgenomen. Net als veel andere termen in deze lijst getuigen deze woorden van een koloniaal wereldbeeld waarin Europa als superieur voorbeeld wordt gezien.

Suggestie: let bij deze term goed op de context waarin je hem gebruikt. Leg bij voorkeur uit hoe culturen van elkaar verschillen zonder daar een waardeoordeel in te leggen.

– Blank

Achtergrond: de term ‘blank’ komt voort uit raciale pseudowetenschappen in de 18de en 19de eeuw, waarbij afkomst, huidskleur en andere uiterlijke kenmerken in kaart werden gebracht en gekoppeld aan onder meer intellectuele en fysieke prestaties. Van Dale definieert ‘blank’ onder andere als ‘nagenoeg kleurloos’ en ‘zuiver’. De ogenschijnlijk neutrale betekenis en de mogelijke ‘positieve’ connotaties hebben terecht tot kritiek geleid van de antiracismebeweging, die ervoor pleit om ‘blank’ te vervangen door ‘wit’.

Suggestie: gebruik de term ‘wit’.

– Exotisch

Achtergrond: ‘exotisch’ wordt vaak gebruikt wanneer het over mensen (van kleur) gaat, maar is ook een gebruikelijke term om planten en dieren te beschrijven. ‘Exotisch’ heeft in het algemeen taalgebruik vaak de betekenis van ‘buitenlands’, ‘uitheems’ of ‘afwijkend’. Soms heeft het ook een erotische connotatie. In beschrijvingen van kunstwerken wordt het woord ook gebruikt om een sfeer of omgeving aan te duiden (‘exotische setting’, ‘exotisch effect’, ‘exotische taferelen’). De term bevestigt een koloniaal wereldbeeld waarin Europa de norm is, en reduceert alles en iedereen daarbuiten tot iets vreemds.

Suggestie: de term is van toepassing wanneer je verwijst naar plant- en diersoorten. Gebruik het woord liever niet in een omschrijving van mensen. Vraag je af vanuit welk perspectief je schrijft. Realiseer je dat sommige 19de-eeuwse Europese kunstenaars een onrealistisch en geromantiseerd beeld neerzetten van landen buiten Europa die zij bezochten. Met een beschrijving als ‘exotische setting’ houd je dit beeld in stand. De term kan gebruikt worden in historische of beschrijvende context. Gebruik in dat geval aanhalingstekens.

– Gekleurd / met een kleurtje / met een donkere huidskleur / donker

Achtergrond: ‘gekleurd’ is een controversiële term die teruggrijpt op het raciale denken dat ‘witheid’ als norm hanteert, en de term wordt beschouwd als denigrerend en ongepast. Er bestaan verschillende varianten op de term, zoals ‘met een kleurtje’, ‘met een donkere huidskleur’ of ‘donkere mensen’.

Steeds meer mensen omarmen het Amerikaanse *person of colour* (afgekort POC) of het Nederlandse equivalent ‘iemand/mensen van kleur’. Hoewel de termen ‘zwart’ en ‘mensen van kleur’ voor velen algemeen aanvaardbare termen blijven, is het altijd beter om die termen te gebruiken die mensen zelf gebruiken en respectvol vinden. Vraag hiernaar, als dat mogelijk is.

Suggesties: ‘iemand van kleur’ of ‘mensen van kleur’. ‘Gekleurd’ kan gebruikt worden in een historische of beschrijvende context. Gebruik in dat geval aanhalingstekens.

— Gouden Eeuw

Achtergrond: de term ‘Gouden Eeuw’ werd en wordt gebruikt voor een periode in de Nederlandse geschiedenis die grotendeels samenvalt met de 17de eeuw. Die tijd is mede door het gebruik van deze term lang als een periode van welvaart en bloei beschreven. De term ‘Gouden Eeuw’ is ter discussie komen te staan, omdat de grote inkomsten onlosmakelijk verbonden waren met slavenarbeid en uitbuiting in de Nederlandse koloniën. De term beschrijft deze periode vanuit het perspectief van de machthebbers en toont zo niet de negatieve kanten van deze geschiedenis.

Suggesties: overweeg in plaats van ‘Gouden Eeuw’ de term ‘17de eeuw’. Dat is een waarde vrije term voor deze periode.

— Halfbloed (vs volbloed) / mulat / mesties

Achtergrond: de term ‘halfbloed’ is net als ‘volbloed’ ontstaan in samenhang met de 18de- en 19de-eeuwse ideeën over rassenverschillen. Bloed, zo dacht men toen, was de drager van hiërarchische eigenschappen, waarbij de ene soort bloed superieur was aan andere soorten. De term wordt meestal gebruikt voor mensen met een gemengde afkomst, en is vergelijkbaar met woorden als ‘mulat’ en ‘mesties’. De term ‘mulat’ verwijst al sinds de 17de eeuw naar de eerste generatie nakomelingen van een persoon van kleur en een witte persoon. ‘Mesties’ is afkomstig van het Latijnse werkwoord *mixtus*, dat gemengd betekent, en heeft dus een soortgelijke betekenis.

Suggesties: in het Engels wordt ‘mixed race’ gebruikt. Dit is echter niet gebruikelijk in Nederland. ‘Bicultureel’ of ‘van gemengde afkomst’ zijn geschiktere termen. Hoewel de voorkeur voor een van deze twee termen van persoon tot persoon kunnen verschillen, heeft de term ‘bicultureel’ vooral betrekking tot de hedendaagse context, en is ‘van gemengde afkomst’ beter op zijn plaats in een tekst met een historisch onderwerp. ‘Mulat’ of ‘mesties’ kan gebruikt worden in een historische of beschrijvende context. Gebruik in dat geval aanhalingstekens.

— Inheems

Achtergrond: ‘inheems’ wordt doorgaans gebruikt voor het beschrijven van planten en dieren. Er bestaat discussie over het gebruik van deze term voor mensen (‘inheemse bevolking’ of ‘inheemse gebruiken’), omdat het net als ‘exotisch’ en ‘tropisch’ erg generaliserend kan zijn. Sommige volken zien het echter juist als een emancipatoire term.

Suggesties: de term kan gebruikt worden om plant- en diersoorten te beschrijven. Voor het aanduiden van bevolkingsgroepen is het beter om termen te hanteren die mensen zelf gebruiken en die zij respectvol vinden. In sommige gevallen kan ‘inheems’ wel worden gebruikt, maar doe dit alleen als je het zeker weet. Alternatieven: ‘oorspronkelijke bewoners’, ‘oudste bewoners’.

— Neger

Achtergrond: ‘neger’ komt van het Latijnse *niger*, dat ‘zwart’ betekent. In het Nederlands werd de term vanaf de 17de eeuw gebruikt om te verwijzen naar zwarte mensen in en uit Afrikaanse landen ten zuiden van de Sahara. Niet veel later werd het woord gebruikt voor tot slaaf gemaakte mensen en werd het geassocieerd met de raciale pseudowetenschappen van de 18de en 19de eeuw. In de 20ste eeuw werd ‘neger’ gebruikt om zwarte mensen te benoemen in een negatieve, vaak stereotyperende context. Aan de andere kant speelde de term juist een rol in de opkomende antikoloniale strijd en het toenemende zwarte bewustzijn. Vandaag de dag wordt de term door zowel zwarte als andere activisten, academici en anderen als zeer denigrerend beschouwd.

Suggesties: het gebruik van deze term wordt sterk afgeraden in zowel de hedendaagse als de historische context. In gevallen van historische context waarin het woord onmogelijk vermeden kan worden, kies dan voor het aanduiden van het woord door middel van de letter ‘N’, bijvoorbeeld ‘n-sculptuur’. Overweeg het toevoegen van een waarschuwing of te parafaseren.

— Ontdekken / ontdekking

Achtergrond: met de term ‘ontdekken’ op zichzelf is niets mis, maar het is problematisch wanneer gesuggereerd wordt dat een gebied, bevolking of cultuur niet bestond totdat Europeanen er kennis van namen. Columbus heeft Amerika niet ontdekt maar gekoloniseerd.

Suggestie: probeer in plaats van het woord ‘ontdekken’, ‘koloniseren’ of ‘bezetten’ te gebruiken. Ook een zinsconstructie als ‘was de eerste Europeaan die...’ is gepaster.

— Ontwikkeld (vs onderontwikkeld / onontwikkeld)

Achtergrond: dit woord draagt een impliciet waardeoordeel in zich, namelijk dat de Europese cultuur, met haar vooruitgangdenken, superieur is aan andere beschavingen. Door een cultuur te beschouwen vanuit de mate van ‘ontwikkeling’ meet je in feite hoezeer een cultuur de Europese manier van leven heeft aangenomen.

Suggestie: woorden die te maken hebben met de mate van ‘ontwikkeling’ van een populatie zijn over het algemeen af te raden. Let bij deze term goed op de context waarin je hem gebruikt. Leg bij voorkeur uit hoe culturen van elkaar verschillen zonder daaraan een waardeoordeel te verbinden.

— Oosters

Achtergrond: net als ‘tropisch’ en ‘oriëntaals’ is ‘oosters’ een containerbegrip dat grote groepen mensen reduceert tot ‘niet-Europees’. Het is generaliserend, omdat het verwijst naar een gebied dat geheel oostelijk Europa en Azië omvat. De landen in dat gebied zijn heel divers, net als hun inwoners.

Suggestie: probeer zo specifiek mogelijk te zijn in je tekst. Schrijf niet ‘Zij draagt oosterse kleding’, maar ‘Zij draagt Japanse kleding’.

— Oriënt / oriëntaals / oriëntalisme

Achtergrond: ‘Oriënt’ komt van het Latijnse *oriens*, het oosten. Oorspronkelijk werd ‘oriëntaals’

in Europa gebruikt om mensen of voorwerpen uit Azië aan te duiden. Net als het begrip 'oosters' scheert het verschillende bevolkingsgroepen en diverse landen en gebieden over een kam, waarbij de gemene deler is dat ze niet Europees zijn.

Het begrip 'oriëntalisme' wordt gebruikt voor een stroming in de 19de-eeuwse beeldende kunst in Europa waarbij de nadruk ligt op Noord-Afrikaanse en (West-)Aziatische taferelen. Oriëntalistische kunst is misleidend omdat het pretendeert een authentiek en objectief beeld te geven van Noord-Afrika en Azië, terwijl het in werkelijkheid inspeelt op Europese fantasieën over erotiek, mysterie en avontuur.

Suggestie: probeer de specifieke termen te gebruiken van de landen, talen en culturen van Noord-Afrika en Azië. 'Oriëntalisme' kan met voorzichtigheid gebruikt worden. Wees je bewust van de gevoeligheden, en probeer deze waar mogelijk aan te geven als je de term hanteert.

— Primitief / primitivisme

Achtergrond: deze term werd (en wordt) toegepast op culturen die beschouwd werden als simpel, onbeschaafd en niet van deze tijd, en op groepen mensen die 'Europese' kwaliteiten misten zoals een bepaalde mate van vooruitgangdenken en rationaliteit. De term 'primitief' werd en wordt ook gebruikt voor 'niet-westerse' kunst. Het impliceert een hiërarchie binnen de verschillende internationale kunsttradities, met de Europese als hoogste ideaal. 'Primitieve' kunst werd per definitie beschouwd als ondergeschikt aan wat er in Europa werd gemaakt. De term bevat connotaties als onderontwikkeld, naïef, intuïtief en kinderlijk, terwijl de Europese kunst daarentegen rationeel, ontwikkeld, complex en volwassen zou zijn.

Tegelijkertijd bestaat er in de beeldende kunst van eind 19de eeuw/begin 20ste eeuw de stroming primitivisme. Primitivistische kunstenaars waardeerden culturen en plekken die zij associeerden met de romantiek van een eenvoudiger manier van leven die, zo redeneerde men, een tegenstelling vormde met het gehaaste, geavanceerdere bestaan in de geïndustrialiseerde Europese steden. De aanname was dat 'primitieve' culturen en 'primitieve' kunst minder vervreemd zijn van de natuur en de intuïtie. Primitivisten gebruikten daarom elementen uit kunst die zij als 'primitief' zagen, iets wat we nu 'culturele toe-eigening' noemen (*cultural appropriation*).

Over de term 'primitivisme' bestaat discussie omdat de culturele toe-eigening veelal gebeurde in een context waarbinnen de betreffende culturen werden onderdrukt door Europese kolonisten. Door de scheve machtsverhouding bestaat er in het primitivisme geen gelijkwaardige onderlinge culturele uitwisseling. 'Primitieve' culturen werden gebruikt en vaak ook verkeerd geïnterpreteerd.

Suggestie: de term 'primitief' kan gebruikt worden in een historische of beschrijvende context. Gebruik in dit geval aanhalingstekens. De term 'primitivisme' kan gebruikt worden voor de kunststroming. Wees je bij het gebruik van de term bewust van de discussie die erover bestaat. Probeer daar in je tekst blijk van te geven door het woord bijvoorbeeld te contextualiseren. Zie ook het hoofdstuk Boerenleven.

— Ras

Achtergrond: ‘ras’ is een veelbesproken term die verwijst naar de indeling van mensen op basis van fysieke kenmerken, zoals huidskleur. Raciaal denken verdeelt mensen in groepen op basis van de kleur van hun huid, met een hiërarchie in aanleg, vaardigheden, en zelfs gedrag en ontwikkeling. In koloniale ideologieën werd de witte Europeaan geacht aan de top van de raciale hiërarchie te staan.

Hoewel ras geen biologisch feit is, heeft het raciaal denken sociale gevolgen, zoals discriminatie, vooroordelen en ongelijkheid. Racisme is een uiting van discriminatie en vooroordelen, gebaseerd op de veronderstelde superioriteit van de ene groep boven de andere.

Suggesties: er is geen alternatief voor deze term. Sommigen plaatsen de term tussen aanhalingstekens om zo de controversie te erkennen. ‘Racisme’ kan als term gebruikt worden, omdat het een erkenning is van discriminerende praktijken die gebaseerd zijn op raciaal denken.

— Sensueel

Achtergrond: in de context van het kolonialisme is gebruik van het woord ‘sensueel’ om een vrouw van kleur te typeren problematisch omdat het stereotyperend is en het de vrouw tot object van begeerte maakt. In koloniale reisliteratuur staan allerlei erotische fantasieën over vrouwen van kleur, die hen reduceren tot lustobjecten. ‘Sensueel’ is een term die daarbij vaak gebruikt werd.

Suggestie: probeer je bewust te zijn van de koloniale achtergrond van de beeldvorming van vrouwen van kleur, en gebruik termen zoals ‘sensueel’ liever niet. Zie ook de uitleg over ‘male gaze’ in het hoofdstuk over gender.

— Slaaf

Achtergrond: de term ‘slaaf’ erkent iemands menselijkheid niet, maar reduceert diegene tot niets meer dan iemands eigendom. Mensen zijn nooit slaaf, maar worden dat buiten hun keuze onder geweld en dwang door iemand gemaakt.

Suggesties: ‘tot slaaf gemaakt’ of ‘mensen in slavernij’.

— Tropen / tropisch

Achtergrond: de woorden ‘tropen’ en ‘tropisch’ zijn in essentie geografische en klimatologische termen. ‘De tropen’ wordt gebruikt om het deel van de aarde tussen de keerkringen aan te duiden. Het klimaat in dit gebied is over het algemeen warm en vochtig en wordt ‘tropisch’ genoemd. Dit gebruik van deze termen is niet problematisch. Daarentegen is het gebruik van de woorden als typering van een persoon, een groep mensen of een specifieke plek minder aan te raden. Net als de woorden ‘oosters’ of ‘oriëntaals’ reduceert het iemand tot een algemeenheid, en gooit het een grote diversiteit aan mensen op een hoop. Het zegt niet veel meer dan dat iemand ‘niet wit’ of ‘niet Europees’ is.

Suggesties: net als bij andere algemene, reducerende begrippen is het aan te bevelen zo

specifiek mogelijk te zijn. Schrijf daarom niet: ‘Zij is geboren in de tropen’, maar: ‘Zij is geboren op Martinique.’ In plaats van: ‘Martinique is een tropisch eiland’, is het aan te raden om te schrijven: ‘Martinique is een Caribisch eiland’.

— Veroveren

Achtergrond: anders dan het woord ‘ontdekken’ dekt de term ‘veroveren’ iets beter de lading van wat er gebeurt als bijvoorbeeld een Europese macht een Caribisch eiland bezet. Toch is deze term hier opgenomen vanwege de romantiserende lading die het heeft gekregen. Het impliceert het rechtmatig buitmaken van een gebied, ten koste van een kwaadwillende, vijandige ander. Daarvan was bij het kolonialisme natuurlijk geen sprake.

Suggestie: woorden als ‘annexeren’, ‘bezetten’ of ‘koloniseren’ zijn gepaster.

— Westers

Achtergrond: de term ‘westers’ staat voor een mentale en fysieke scheiding van de wereld waarin mensen, culturen, religies en regio’s hiërarchisch zijn ingedeeld. Zoals in iedere rangorde worden daarbij de onderlinge verschillen onderstreept. De term wordt vaak gebruikt om de tegenstelling met ‘niet-westers’ aan te duiden. Dat gebeurt ook met termen als ‘Derde Wereld’, ‘onontwikkeld’, etc.

Suggestie: wees zo specifiek mogelijk wat betreft land en bevolking.

— Wilde (*sauvage*)

Achtergrond: deze termen betekenen letterlijk ‘woest’ of ‘woesteling’, ‘ongetemd’ en ‘onmaatschappelijk’. Binnen het Van Gogh Museum komen deze termen vaak langs als het over Paul Gauguin gaat. Gauguin profileerde zich met het Franse woord *sauvage*, om zijn ongepolijste voorkomen en schilderstijl te duiden. Als je Gauguin citeert kun je deze term gebruiken, maar in ons tegenwoordige taalgebruik heeft het woord een denigrerende lading. Het reduceert mensen haast tot iets dierlijks. Dit maakte het ten tijde van het kolonialisme makkelijker om mishandeling van gekoloniseerde volkeren en tot slaaf gemaakten te legitimeren.

Suggesties: gebruik deze termen alleen in een historische context. Probeer in alle andere gevallen zo specifiek mogelijk te zijn in je beschrijving van mensen of populaties. Schrijf niet: ‘Voor de kolonisatie van Martinique door de Fransen werd het eiland bewoond door wilden,’ maar: ‘Voor de kolonisatie van Martinique door de Fransen werd het eiland bewoond door de Taino.’

Gender

We zijn ons er vaak niet van bewust, maar in ons taalgebruik is het mannelijk perspectief meestal de standaard. Dat is deels te verklaren door sociaal-maatschappelijke factoren, maar het heeft ook met onze taal te maken. Het Engelse taalsysteem bijvoorbeeld zit anders in elkaar, waardoor Engels een relatief genderneutrale en daardoor meer gelijkwaardige taal is. Woorden als *friend* of *cousin* worden gebruikt voor mannen en vrouwen, terwijl hiervoor in het Nederlands een mannelijke en een vrouwelijke variant bestaat: vriend of vriendin en neef of nicht.

In het Nederlands wordt de mannelijke vorm van bijvoorbeeld functietitels verondersteld neutraal te zijn, maar waar 'impressionist' of 'kunstenaar' staat, denken de meeste mensen in eerste instantie dat het een man betreft en niet een vrouw. Helaas is het alternatief – de vrouwelijke vorm gebruiken, zoals kunstenaressen – geen goede oplossing. Daarmee benadrukken we onbewust dat het een uitzondering is dat het om een vrouw gaat. Daarnaast gebruiken we voor een diverse groep mensen de meervoudsvorm 'kunstenaars'. Om ervoor te zorgen dat mensen bij 'kunstenaars' aan mensen van alle genders denken, moeten we de term 'kunstenaar' voor iedereen gebruiken.

We kunnen de lezer er in een tekst wel van bewust maken wanneer het onderwerp een vrouw betreft, niet als uitzondering maar als vanzelfsprekendheid. Door (de rol van) vrouwen nadrukkelijk te benoemen op plekken waar dat van belang is worden zij zichtbaar. Hierbij is het wel cruciaal dat we met het benoemen niet juist de uitzonderingspositie van vrouwen bevestigen. Vaak worden constructies als 'de vrouwelijke kunstenaar' of 'de directeur die vrouw is' tegenover 'de kunstenaar (m)', ofwel de norm gezet. Deze informatie is overbodig, want we zouden dit ook niet zeggen over een man ('de directeur die man is'). In die gevallen is het beter deze informatie weg te laten.

Tegelijkertijd moeten we ons bewust zijn van mensen die zich niet identificeren als man of vrouw. Traditionele woordkeuze kan onbedoeld mensen buitensluiten. Het museum streeft naar inclusiviteit en diversiteit en dat kan het in taalgebruik eenvoudig uitdragen. Spreek bezoekers bij voorkeur aan met 'Beste bezoekers' in plaats van 'Beste dames en heren' en als aanhef voor een mail of brief kun je 'Geachte lezer' gebruiken in plaats van 'Geachte meneer/mevrouw'.

Context voor het Van Gogh Museum

Het is belangrijk om je te realiseren dat het mannelijk perspectief nog vaak de standaard is en hoogtij viert in onze collectie (99% van onze collectie bestaat uit werk van mannelijke kunstenaars). De woorden en formuleringen die we gebruiken zijn namelijk vaak onbewust gekleurd door onze geïnternaliseerde, 'traditionele' opvattingen over wat typisch mannelijk dan wel vrouwelijk zou zijn. We zijn bovendien gewend om vanuit kunsthistorisch perspectief te schrijven en te duiden wat de kunstenaar met een werk bedoelde, en gaan dan in onze woordkeuze al snel mee met die mannelijke 19de-eeuwse blik. Ook Van Gogh is in die zin een product van zijn tijd.

Naast de kwestie van genderneutraliteit hebben we in onze collectie te maken met een aantal kunstwerken die zijn geschilderd vanuit de zogenaamde 'male gaze': mannelijke kunstenaars die (naakte) vrouwen verbeelden als een passief object van lust en begeerte. De heteroseksuele blik van de man op de vrouw zorgt in deze kunstwerken voor de stereotypering van vrouwen.

Het is goed om te benoemen hoe onze collectie en de denkbeelden van Van Gogh gevormd zijn door typisch 19de-eeuwse ideeën en (heteroseksuele) denkbeelden van met name mannen.

Voorbeelden uit de praktijk

Edgar Degas,
Ontbijt na het baden, ca. 1894
Bruikleen Triton Collection Foundation

Fragment uit een oude labeltekst:

‘Degas tekende met snelle lijnen robuuste vrouwen, zoals dit wat onhandig gebukte naakt. Het zijn bepaald geen klassieke schoonheden, maar dit was juist wat Van Gogh waardeerde.’

Herschreven voorstel:

‘Degas tekende dit naakt met snelle lijnen, alsof het om een vluchtige blik gaat die heel direct werd vastgelegd. Door de vrouw niet te idealiseren wekte hij de illusie dat de voorstelling uit het leven gegrepen was. Van Gogh waardeerde dit.’

Herschreven voorstel, met een toelichting op de context:

‘Degas’ blik op deze naakte vrouw zou je voyeuristisch kunnen noemen. We kijken als toeschouwer mee op een intiem moment, terwijl de vrouw zich aan het afdrogen is. Met deze keuze wilde Degas de voorstelling iets realistisch meegeven, in plaats van het te idealiseren; geheel in lijn met de tijd.’

Voorbeelden uit de praktijk

Gustave Boulanger,
Phryne, 1850
Van Gogh Museum, Amsterdam

Fragment uit een oude labeltekst:

‘Dit voluptueuze naakt beeldt de klassieke courtesane Phryne uit. De sensuele vrouw met oosterse trekken kijkt ons schaamteloos aan. Voordat de Franse kunstenaar Gustave Boulanger het schilderij maakte had hij lange tijd in Algerije gewerkt. Een exotische setting was voor sommige kunstenaars een rechtvaardiging om dit soort ongekuiste naakten te schilderen.’

Herschreven voorstel:

‘Gustave Boulanger werkte lange tijd in Algerije. Net als veel andere kunstenaars in zijn tijd bekeek hij het land en de inwoners vanuit een typisch West-Europese en koloniale blik. Vanuit die blik gezien was het gerechtvaardigd om expliciete naakten zoals deze vrouw te schilderen en die in een ‘exotische’ setting te plaatsen. Als kijker nu kun je concluderen dat hier sprake is van de blik van een heteroseksuele

man die het naakte lichaam van de vrouw tot een object van begeerte maakt.’

Nog een herschreven voorstel:

‘Dit naakt beeldt de klassieke courtesane Phryne uit. Voordat de Franse kunstenaar Gustave Boulanger het schilderij maakte had hij lange tijd in Algerije gewerkt. Een ‘exotische’ setting was voor sommige kunstenaars een rechtvaardiging om dit soort naakten te schilderen. Wie er model stond weten we jammer genoeg niet. Wellicht was zij een professioneel schildersmodel.’

Zie voor de term ‘exotisch’ het hoofdstuk over kolonialisme.

Fragmenten uit de zaalteksten bij de tentoonstelling *Lichte zeden. Prostitutie in de Franse kunst, 1850-1910* (2016), waarin met name de context suggestief en stereotyperend is:

‘Ook de rafelranden van de maatschappij hoorden bij dit moderne thema. Prostitutie, alomtegenwoordig in de Franse hoofdstad, bleek een fascinerend onderwerp voor kunstenaars.’ In dit fragment wordt de link gelegd tussen prostituees en rafelranden van de maatschappij, een negatieve connotatie.

‘Fatsoenlijke vrouwen en prostituees waren dan ook vaak moeilijk van elkaar te onderscheiden in de Parijse straten.’ Hier worden ‘fatsoenlijke vrouwen’ en prostituees tegenover elkaar gezet, wat stigmatiserend is. Overigens is de term ‘prostitutie’ op zichzelf al stigmatiserend. Zie hiervoor ook de aanbeveling in de lijst van termen.

Tips voor taalgebruik

- Plaats werken en citaten in een context en voeg er eventueel een hedendaags perspectief aan toe.
- Maak vrouwen zichtbaar en benoem hun rol; daarmee maak je hun aanwezigheid actief in plaats van passief.
- Onderken dat de 19de-eeuwse ideeën ook vandaag de dag nog doorwerken in ons, al is het maar omdat we ons baseren op historische bronnen.

Als je je tekst herleest en controleert op gender-gerelateerde termen, stel jezelf dan de volgende vragen:

- Heb je gebruikgemaakt van woorden als ‘hij’, ‘hem’, ‘hijzelf’ of ‘zijn’ om te verwijzen naar personen die misschien geen man zijn? Een mogelijke oplossing kan zijn om de ‘je’- of meervoudsvorm te gebruiken. Dus niet: ‘We willen dat iedere bezoeker/bezoekster een fijne tijd heeft in ons museum’, maar ‘We willen dat je een fijne tijd hebt in ons museum’ of ‘We willen dat alle bezoekers een fijne tijd hebben in ons museum’.
- Als je iemands sekse of gender hebt genoemd, vraag je dan af of het noodzakelijk was om dit te doen of dat je het ook achterwege kunt laten. Je kunt dit checken door het tegenovergestelde in de plaats te zetten. Zou je geen ‘mannelijke directeur’ schrijven? Schrijf dan ook geen ‘vrouwelijke directeur’.
- Gebruik je stereotypelingen in je tekst, of benoem je informatie die tegen algemeen geldende verwachtingen ingaat? Denk aan: ‘de werkende moeder’ of ‘de fatsoenlijke prostituee’. Vraag je af of dit nodig is.
- Geef je dezelfde info en beschrijvingen wanneer je over personen van verschillende genders schrijft? Bij vrouwen wordt bijvoorbeeld vaak vermeld dat ze getrouwd of moeder zijn, ook als dat niet relevant is. Vraag je altijd af waarom je bepaalde informatie geeft. Als het niets toevoegt of als je deze informatie ook niet over een man zou vermelden, laat deze informatie dan weg.
- Check je gebruik van titels en aanspreekvormen (voornaam en achternaam of een van de twee). Is je toepassing consistent bij mannen en vrouwen? Bijvoorbeeld: ‘Etel Adnan en Vincent van Gogh’, en niet: ‘Etel en Van Gogh’. Of: ‘Hendrik Willem Mesdag en Sientje Mesdag’ en niet: ‘Mesdag en Sientje’. Of: ‘Dr. Koen van Straaten en dr. Elise van de Berg’, en niet: ‘Dr. Koen van Straaten en Elise van de Berg’. We zijn geneigd mannen vaker met titel, voor- en achternaam te benoemen, en vrouwen alleen met een voornaam.
- Gebruik je woorden waar ‘man’ of ‘mannen’ in voorkomt om te verwijzen naar personen die misschien geen man zijn? Gebruik bijvoorbeeld liever ‘brandweerkracht’ dan ‘brandweerman’.
- Gebruik de ‘neutrale’ variant van beroepen voor mannen, vrouwen en mensen die zich identificeren als non-binair, bijvoorbeeld: ‘kunstenaar’, ‘maker’, ‘conservator’, ‘directeur’.
- Maak waar dat kan vrouwen zichtbaar in taal. Bijvoorbeeld: ‘Bredberg schilderde

dit zelfportret toen **ze** als kunstenaar in Parijs woonde.’ Let daarbij wel op dat je onnodige beschrijvingen van iemands gender achterwege laat.

Bij het samenstellen van deze checklist is gebruik gemaakt van het artikel ‘Gender-Inclusive Language’ van de University of North Carolina en *De Incomplete Stijlgids* van WOMEN Inc. (2019). Zie ook ‘Verder lezen’.

Termen

— Femme fatale / mannenverslindster (vs vrouwenverslinder)

Achtergrond: deze termen verwijzen naar een archetype dat in kunst en literatuur voorkomt, voorgesteld als een vrouw die haar schoonheid en seksualiteit gebruikt om mannen te verleiden en in het ongeluk te storten.

Suggestie: vermijd deze termen zoveel mogelijk, omdat het een seksistisch archetype betreft. De termen kunnen gebruikt worden in een historische of beschrijvende context. Gebruik in dat geval aanhalingstekens.

— Gevallen vrouw

Achtergrond: een ‘gevallen vrouw’ is een eufemisme voor een vrouw die haar reputatie heeft verspeeld door seks te hebben met iemand anders dan haar wettelijke partner. Ook is het een verhullende term voor een sekswerker. Tegenwoordig is deze typisch 19de-eeuwse uitdrukking, die eveneens voorkomt in het Engels (*fallen woman*), verouderd.

Suggestie: gebruik deze term alleen wanneer het in de context van een bepaald kunstwerk relevant is en plaats het dan tussen aanhalingstekens. Licht toe dat het om een verouderde term gaat die nu een negatieve lading heeft.

— Hoerengevangenis (Saint-Lazare)

Achtergrond: Saint-Lazare was een vrouwengevangenis in 19de-eeuws Parijs waar veel prostituees werden opgesloten, omdat prostitutie strafbaar was.

Suggestie: gebruik dit woord niet. Leg uit wat het was en kies voor het woord ‘vrouwengevangenis’ of ‘gevangenis voor vrouwen’.

— Mannelijk / vrouwelijk

Suggestie: probeer het gebruik van ‘mannelijk’ of ‘vrouwelijk’ als bijvoeglijk naamwoord zoveel mogelijk te beperken, want daarmee geef je iemand genderspecifieke eigenschappen mee. Ook gebruiken we onbewust vaak ‘vrouwelijke’ om aan te geven dat een bepaalde functie tegen onze verwachting uitgevoerd wordt door een vrouw. Het toevoegen van het woord ‘mannelijke’ gebeurt bijvoorbeeld veel minder. Gebruik waar het toch relevant is liever bijvoorbeeld: ‘kunstenaar die vrouw is’ of ‘een vrouw als kunstenaar’.

— Prostituee / courtesane / vrouw van lichte zeden / hoer

Achtergrond: deze termen duiden op (meestal) vrouwen die voor hun beroep of als bijverdienste tegen betaling seksuele handelingen verrichten. Het woord 'prostituëe' is, net als 'courtesane', afkomstig uit het Frans en betekent zo ongeveer 'iemand die beschikbaar wordt gesteld voor seks'.

Suggestie: 'prostituëe' en 'courtesane' zijn passend binnen de 19de-eeuwse context. Gebruik je de term in een hedendaagse context kies dan voor het alternatief 'sekswerker' en vervang ' prostitutie' door 'sekswerk'. Sekswerkers verlenen een seksuele of erotische dienst; hun lichaam wordt niet passief 'beschikbaar gesteld'. Bovendien is de term 'sekswerker' genderneutraal.

— Schaamteloos / ongekuist / uitdagend / sensueel

Achtergrond: deze termen zijn an sich niet problematisch, dat worden ze pas als ze in een bepaalde context gebruikt worden. Wie bepaalt wat schamteloos, ongekuist, uitdagend of sensueel is?

Vaak hangt het gebruik van deze woorden samen met de 'male gaze' richting (afgebeelde) vrouwen en een oordeel over deze vrouwen.

Suggestie: ga zorgvuldig om met deze termen waarin een waardeoordeel ligt; let op de context waarin je ze gebruikt en waarom. Stel jezelf de vraag: wiens blik of verhaal verwoord ik?

— Maagdelijk

Achtergrond: deze term wordt gebruikt om te verwijzen naar iets wat ongeschonden is, bijvoorbeeld een wit vel papier zonder vlekken of een laag sneeuw waar nog niemand in gestapt is. De term kan als ongelijkwaardig beschouwd worden, want 'maagd' wordt veelal geassocieerd met vrouwen en niet met mannen.

Suggestie: vermijd het gebruik van deze term. Er zijn genoeg andere woorden die je kunt kiezen, zoals: smetteloos, onaangeraakt, ongeschonden, netjes, helder. Let op: gebruik deze woorden alleen als het gaat over objecten (het smetteloze papier, het ongeschonden schilderdoek), en niet voor mensen, want dan is het een objectiverende term (de ongeschonden vrouw).

— Wijf

Achtergrond: tot ver in de 18de eeuw was 'wif' het gewone, neutrale woord voor 'vrouw', maar in de loop van de 19de eeuw veranderde dat. Tegenwoordig wordt het als zeer denigrerend beschouwd om een vrouw een 'wif' te noemen. Van Gogh gebruikt de term nog wel in zijn brieven. In de Engelse vertaling ervan wordt in deze gevallen *woman* gebruikt.

Suggestie: als je een citaat van Van Gogh (of een andere 19de eeuws citaat) gebruikt waar 'wif' in voorkomt, voorzie dit dan altijd van uitleg.

Mentale gezondheid

Wereldwijd krijgt één op de vier mensen op een bepaald moment in hun leven te maken met psychische klachten, zoals depressie of angsten. Hoewel mentale problemen dus veel voorkomen, rust er nog steeds een stigma op, is er sprake van een negatieve stereotypering en zijn er veel misverstanden over. Het is daarom van belang hier bewust mee om te gaan en dit onderwerp ook te benaderen vanuit het perspectief van mensen met een mentale kwetsbaarheid.

Naast het bewust omgaan met woorden die verwijzen naar mentale gezondheid is het belangrijk je te realiseren dat het onderwerp op zich al spannend of zelfs confronterend kan zijn voor mensen met een bepaalde kwetsbaarheid; ga er dan ook niet te lichtvaardig of ondoordacht mee om. Probeer je te verplaatsen in mensen met een psychische aandoening die jouw uiting zien, lezen of horen. Wat doet het met hen, denk je?

Psychische aandoeningen zijn niet iets om geheimzinnig over te doen. Het zijn veelvoorkomende menselijke ervaringen. Je kunt het er gewoon over hebben, als je het maar nuchter en feitelijk houdt en je niet laat meeslepen door heersende negatieve beeldvorming.

Verwijs alleen naar iemands mentale conditie wanneer het relevant is voor het verhaal, en bij voorkeur in 'persoon-eerst taal'. De persoon staat centraal, niet de ziekte.

- Aandoening-eerst taal ('Mark is een alcoholist.')
- Persoon-eerst taal ('Mark heeft een alcoholverslaving.')
- Slachtoffertaal ('Mark lijdt aan een alcoholverslaving.')

Vermijd wij-zij-tegenstellingen: mensen met een psychische aandoening zijn geen ander 'soort' mensen, maar – op een aandoening na – individuen als ieder ander. Gebruik benamingen voor psychische aandoeningen niet om negatieve kenmerken van zaken of gebeurtenissen te kleuren, zoals een 'schizofrene positie' in een debat of 'depressieve kunst'.

Context voor het Van Gogh Museum

In de 19de eeuw werd gedacht dat de kunstenaar als creatieve geest een overgevoelig zenuwstelsel zou hebben. Ook Van Gogh dacht dat kunstenaars vatbaarder waren voor psychische problemen dan anderen. Die veronderstelling werkt nog steeds door in het misverstand dat er een verband is tussen psychische aandoeningen en een bijzonder, onbegrepen talent.

Vincent van Gogh sneed op 23 december 1888 tijdens een psychische crisis zijn linkeroor af en liet zich, toen die crises of 'aanvallen' bleven terugkomen, vrijwillig opnemen in (wat wij nu zouden noemen) een instelling voor geestelijke gezondheidszorg. Hij kreeg in de instelling te maken met herhaaldelijke 'aanvallen', die door zijn behandelend artsen werden gediagnosticeerd als een vorm van epilepsie.

Over de oorzaak van de 'aanvallen' is veel gespeculeerd, maar de uiteindelijke conclusie is dat die niet meer te achterhalen is. Wel is het aannemelijk dat zijn toestand tijdens meerdere van die aanvallen tegenwoordig als een psychose zou worden gekwalificeerd: hij had auditieve en mogelijk ook visuele hallucinaties, heftige angstdromen en wanen die leidden tot ernstige ontregeling, waarbij hij een gevaar kon vormen voor zichzelf. Hij kon tijdens een crisis en in de nasleep ervan niet of nauwelijks werken, maar begon daar telkens weer mee zodra zijn toestand het ook maar enigszins toeliet. Dat zegt veel over zijn wilskracht en gedrevenheid.

Na zijn dood is Van Gogh het archetype geworden van de 'gekke geniale' kunstenaar, die juist door zijn psychische aandoening zoveel emotionele kracht in zijn werk kon leggen. Dit beeld is onjuist: Van Gogh was eerder de goede schilder die hij was *ondanks* zijn psychische aandoening. Het is belangrijk om deze mythe te blijven ontkrachten.

Voorbeeld uit de praktijk

Vincent van Gogh, *Zelfportret*, 1889
Nasjonalmuseet for kunst,
arkitektur og design, Oslo

In een persbericht schreven we over dit schilderij:

‘... in tegenstelling tot die twee laatstgenoemde werken, toont het zelfportret uit Oslo nadrukkelijk een mentaal ziek persoon. Van Gogh heeft zichzelf afgebeeld met een licht gebogen hoofd en het lichaam iets weggedraaid. De zijdelingse, schuwe blik is goed herkenbaar en komt vaak voor bij psychotische trekken vertonende en depressieve patiënten.’

Spreek liever niet van ‘een mentaal ziek persoon’, omdat het woord ‘ziek’ niet de voorkeur heeft en door het bijvoeglijke gebruik (aandoening-eerst). Met name de laatste zin is sterk stereotyperend: iemand met een psychische aandoening ziet er meestal niet op een bepaalde, herkenbare manier uit, hoewel dit vaak zo wordt voorgesteld, bijvoorbeeld in films of boeken.

Termen

De stichting Samen Sterk zonder Stigma heeft voor dit onderwerp waardevol advies gegeven dat grotendeels is overgenomen.

– Dokter / arts / psychiater

Achtergrond: in Van Goghs tijd waren het artsen of dokters die hem behandelden in de instelling in Saint-Rémy en in het ziekenhuis in Arles, aangezien de psychiatrie toen nog niet als specialisme bestond. Het waren dus geen psychiaters zoals we die nu kennen. Een psychiater is een specialist op het gebied van geestelijke gezondheid.

Suggestie: gebruik afhankelijk van de (historische) context ‘arts’, ‘dokter’ of ‘psychiater’.

– Gek / getikt / krankzinnig / waanzinnig / geestelijk gestoord

Achtergrond: bovengenoemde woorden waren ooit vrij normale termen om te gebruiken, maar worden tegenwoordig als kwetsend beschouwd.

Suggestie: gebruik deze woorden zeker niet, tenzij ze deel uitmaken van een citaat dat essentieel is voor het verhaal, en dan uitsluitend met bronvermelding en in context geplaatst. Van Gogh gebruikt deze begrippen wel in zijn brieven om zijn toestand te beschrijven.

– Inrichting / psychiatrische inrichting / instelling

Achtergrond: in 1889 liet Van Gogh zich vrijwillig opnemen in het *maison de santé* in Saint-Rémy, een privé-instelling gericht op de behandeling van *aliénés* ('krankzinnigen'). Aangezien Van Gogh nooit onder behandeling van een psychiater heeft gestaan (zie ook de termen dokter/arts/psychiater), zou je kunnen zeggen dat hij ook niet in een psychiatrische inrichting heeft gezeten. Toch was de instelling in Saint-Rémy gericht op het behandelen van mensen met psychische aandoeningen. En dat is het tot op de dag van vandaag. Tegenwoordig heet het een 'instelling voor geestelijke gezondheidszorg', maar dat zal in een historische context niet altijd passend zijn.

Suggestie: in een tekst over Van Goghs verblijf in Saint-Rémy heeft 'instelling' of 'psychiatrische instelling' de voorkeur, vanwege het neutralere 'instelling' en omdat zo duidelijk wordt dat er mensen met een psychische aandoening verbleven. In Arles verbleef Van Gogh in een algemeen (stads)ziekenhuis.

Advertentie voor het 'Maison de santé' in Saint-Rémy
Van Gogh Museum, Amsterdam (archief Tralbaut)

— Inzinking / crisis / aanval

Achtergrond: omdat Van Gogh nooit is gediagnostiseerd en we niet precies weten wat hij had, noemen we zijn terugkerende 'episodes' vaak 'mentale inzinkingen' of 'crises'. Zelf noemde hij ze vaak 'aanvallen'. In teksten en catalogi zijn ook termen te vinden zoals 'zenuwcrisis' of 'aanval van zijn geestesziekte', maar deze zijn vrij ouderwets.

Suggestie: 'crisis' of 'psychische crisis' heeft de voorkeur. Soms kan 'aanval'. Bijvoorbeeld in de samenstelling 'angstaanval', als je beschrijft hoe een bepaalde emotionele toestand zich ongewild, maar onstuitbaar aan iemand opdringt. Van Gogh gebruikt het woord 'aanval' ook in deze betekenis.

Het woord 'episode' heeft een sterke medische connotatie. Gebruik liever niet '(zenuw)inzinking'. Dit refereert te sterk aan (al dan niet tijdelijke) karakterzwakte, die aan de persoon te wijten zou zijn.

— Mentale ziekte / mentale problemen

(ook: geestesziekte / zenuwziekte / geestesverdwazing)

Achtergrond: 'mentale ziekte' is een paraplu-begrip voor veel verschillende psychische condities die effect hebben op hoe iemand doet, denkt, zich voelt of de wereld om zich heen ervaart. Mentale ziekten staan ook bekend als mentale stoornissen, aandoeningen of problemen, en variëren enorm in symptomen en ernst. 'Geestelijk' en 'mentaal' zijn lastige termen, omdat ze vaak onvoldoende afgebakend zijn om nauwkeurig aan te geven wat je bedoelt. Veel mensen denken bij 'geestelijk' bijvoorbeeld aan verstandelijke vermogens, of bij 'mentaal' aan emotionele gesteldheid. Ook wordt op dit moment veel gebruikt: 'psychische kwetsbaarheid'.

Suggestie: de organisatie Samen Sterk zonder Stigma geeft de voorkeur aan 'psychische aandoening'. Een aandoening heb je alleen als er sprake is van lijden (zoals bij Van Gogh) en als er medische of andere hulp nodig is. Gebruik bij Van Gogh liever niet enkel 'zijn ziekte'; ziekte wordt over het algemeen opgevat als iets lichamelijks. Mensen met een psychische aandoening kunnen zich wel 'ziek' voelen. Van Gogh gebruikt zelf het woord 'ziekte' zo nu en dan in zijn brieven om zijn conditie te benoemen. Gebruik je in een tekst zijn eigen woorden, geef dit dan duidelijk aan met aanhalingstekens, en de verduidelijking 'zoals hij schreef' of 'zoals hij het zelf noemde'.

— Patiënt / psychiatrisch patiënt

Achtergrond: het karakteriseren van mensen met mentale problematiek als 'ziek', of ze 'patiënten' noemen, zou aangeven dat er iets mis met hen zou zijn of dat ze medische hulp nodig hebben, terwijl dat niet het geval hoeft te zijn. Aan de andere kant wordt wel gezegd dat psychische aandoeningen ziekten zijn zoals alle andere en we juist geen onderscheid moeten maken tussen lichamelijke en geestelijke aandoeningen. Psychische aandoeningen zijn heel divers en de mensen die ermee te maken hebben ook, dus de opvattingen hierover lopen uiteen.

Suggestie: gebruik 'psychiatrisch patiënt' beperkt. In feite ben je uitsluitend 'patiënt' als je tegenover een psychiater (tevens arts) zit, voor consult of behandeling. In elke andere context

is het niet passend. Patiënt-zijn is geen deel van je identiteit. Van Gogh was een patiënt in het ziekenhuis in Arles en in de inrichting in Saint-Rémy. Hij was daar voor een behandeling opgenomen, vrijwillig of gedwongen.

— Psychose

Achtergrond: ‘psychose’ is een algemene term om symptomen te beschrijven van bepaalde psychische problemen, waaronder hallucinaties, wanen en het verlies van realiteitsbesef. Pas op met het gebruik van dit woord bij Van Gogh, want niet elke crisis hoeft een psychose te zijn geweest. Over de eerste crisis in Arles (afsnijden oor) en de eerste in Saint-Rémy zijn we het wel eens dat het waarschijnlijk psychoses waren. De depressie volgde bij Van Gogh vaak op de psychose, zoals na de eerste crisis in Saint-Rémy.

Suggestie: gebruik ‘psychose’ alleen waar gepast en vermijd het bijvoeglijke gebruik van ‘psychotisch’ (persoon-eerst taal).

— Zelfverwonding / zelfverminking / automutilatie (ook met betrekking tot het afsnijden van het oor)

Suggestie: ‘zelfbeschadiging’ heeft de voorkeur. Ook ‘zelfverwonding’ kan, maar is minder nauwkeurig dan zelfbeschadiging, die niet vanzelf tot ‘verwonding’ leidt. Soms kan ‘automutilatie’, meer in medische context, maar het is een ingewikkeld woord. Gebruik liever niet ‘zelfverminking’, vanwege de negatieve connotatie, waarbij het kan lijken dat verminking het doel van de handeling is.

— Zelfmoord / zelfmoord plegen

Achtergrond: de World Health Organisation raadt aan om taalgebruik dat zelfdoding sensationaliseert of normaliseert te vermijden. Spreek dus niet over een ‘succesvolle’ of ‘mislukte’ poging. Sommige mensen vinden dat ‘plegen’ (in combinatie met ‘moord’) een criminele daad impliceert, anderen vinden het een neutrale bewoording. Stichting 113 Zelfmoordpreventie heeft sterke argumenten om ‘zelfmoord’ in hun campagnes juist wél te gebruiken, maar het is de vraag of het buiten die context verstandig is.

Suggestie: ‘zelfdoding’ heeft de voorkeur. ‘Een einde aan het leven maken’ kan ook, het voordeel hiervan is dat je in het midden laat wat de achtergrond ervan is. ‘Suicide’ is ook een goed, hedendaags alternatief, maar een wat moeilijker woord. Problematisch is ‘zelfgekozen dood’. Veel mensen die zichzelf doden, doen dat niet vanuit een ‘vrije keuze’ maar als gevolg van een aandoening. Overweeg om bij publicaties waarin zelfdoding aan de orde is, een verwijzing op te nemen naar Stichting 113 Zelfmoordpreventie.

Verantwoording

Bij het samenstellen van deze schrijfwijzer hebben we bij diverse organisaties en experts advies ingewonnen.

Met dank aan:

- Terminologiewerkgroep Rijksmuseum
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, project collectieonderzoek Sporen van slavernij en koloniaal verleden
- Ghyslaine Tromp en team Beeldbrekers, Van Gogh Museum
- Kees Dijkman en Judith de Laat van de stichting Samen Sterk zonder Stigma
- Sander Heithuis en Karlijn Straver van WOMEN Inc.
- Justin Waerts, kunst- & erfgoedexpert (o.a. op het gebied van postkolonialisme)
- Erfgoedlab Digitaal Dekoloniseren 2021, Reinwardt Academie & Netwerk Digitaal Erfgoed

Verder lezen

Kolonialisme

- Dijk, Maite van, en Joost van der Hoeven, *Gauguin en Laval op Martinique* (tent. cat.), Bussum/Amsterdam, 2018.
- [Jouwe, Nancy, *Sites for unlearning in the museum*, Mister Motley, 2019.](#)
- [Kambel, Ellen-Rose en Marie-Josée Artist, *Waarom het woord 'inheems' ook waardevol is*, OneWorld, 2021.](#)
- [Modest, Wayne et al. \(ed.\), *Woorden doen ertoe. Een incomplete gids voor woordkeuze binnen de culturele sector*, Amsterdam: Nationaal Museum van Wereldculturen, 2018.](#)
- [Nourhussen, Seada, *Met deze koloniale taal stoppen we*, OneWorld, 2019.](#)
- [Pennock, Hanna en Simone Vermaat \(ed.\), & *Sporen van slavernij en koloniaal verleden, editie 2*, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2020.](#)
- [Shoenberger, Elisa, *What does it mean to decolonize a museum?*, Museum Next, 2019.](#)
- [Terminologie inclusieve communicatie. Richtlijnen en tips voor terminologie inclusief woordgebruik](#), Kennisplatform Inclusief Samenleven (KIS), 2021.

Gender

- Criado Perez, Caroline, *Invisible Women : Exposing Data Bias in a World Designed for Men*, 2020.
- [Gender-Inclusive Language](#), The Writing Center, University of North Carolina at Chapel Hill, 2021.
- [Hoe? Gebruik je genderneutrale voornaamwoorden in het Nederlands?](#), AntiAnti, 2019.
- [Peters, Lisa, *Acht pijnlijke vragen over gender die je niet durfde te stellen*, De Correspondent, 2016.](#)
- [Pous, Irene de, *Vanaf nu een 'redactrice'*, Onze Taal, 2020.](#)
- [Women Inc., *De Incomplete Stijlgids van WOMEN Inc.*, 2019.](#)

‘Male gaze’

- [Dijksterhuis, Edo, *Kunst in tijden van culture wars: naakt in het museum, kan dat nog?*, Het Parool, 2020.](#)
- [Durcanin, Cynthia, *Casanova as Case Study: How Should Art Museums Present Problematic Aspects of the Past?*, ARTnews, 2018.](#)
- [Sayei, Nadja, *‘The art world tolerates abuse’ - the fight to change museum wall labels.*, The Guardian, 2018.](#)

Mentale gezondheid

- Bakker, Nienke, Louis van Tilborgh en Laura Prins, *De waanzin nabij. Van Gogh en zijn ziekte*, Brussel/Amsterdam, 2016.
- [*Disability Language Style Guide*, National Center on Disability and Journalism, Arizona State University, 2021.](#)

'... het is even
interessant en even
moeilijk om iets
goed te zeggen als
om iets te
schilderen.'

Vincent van Gogh aan Emile Bernard, Arles, 19 april 1888